

waardige ontwikkelingen vast te stellen. Die zouden verdienen, systematisch te worden bestudeerd.

Hier sluit een derde bedenking bij aan: de richtingenstrijd in deze kerken en in de Hervormde is van een thans onvoorstelbare felheid geweest. Ook dat moet onder het stof vandaan gehaald worden, zoals ikzelf dat enkele nummers geleden in *DNK* beproefde. Zo niet, dan wordt de kerkgeschiedenis veel te braaf en dus eigenlijk onwaarachtig.

Mijn laatste bedenking is, vergeleken bij de voorgaande, triviaal: een *jaarboek* behoeft een *jaartal* ...

Samengevat: deze band bevat goede stof, doch zo heterogeen dat het bijebrengen ervan in een afzonderlijk jaarboek niet geheel gerechtvaardigd lijkt.

F.R.J. Knetsch

- ¶ J.W. Kirpestein, *Groen van Prinsterer als belijder van Kerk en Staat in de negentiende eeuw* (diss. VU, Amsterdam), J.J. Groen en Zoon, Leiden, 1993, 243 blz. ISBN 50 5030 340 4. f 39,95.

Twee jaar geleden promoveerde de auteur, predikant te Gouda, tot doctor aan de Vrije Universiteit. Deze instelling, bereid tot elke revolutionaire nieuwigheid, laat – in tegenstelling tot de R.U. te Groningen – de vermelding van de faculteit waarin gepromoveerd wordt achterwege. Daarom is het goed vast te stellen dat hier een Utrechts doctorandus in de theologie van conservatieve snit zich als historicus presenteert. Het zijn deze maatstaven waaraan hij gemeten wil worden. Wat kan hem er anders van weerhouden hebben, gewoon in Utrecht bij De Jong (en Graafland, de opvallend afwezige in het werkstuk) te promoveren? In deze recensie wordt dus aangenomen dat een theologisch geschoolde onderzoeker zijn kwaliteiten als historicus in een proefstuk ter discussie stelt. Zoiets wekt hoge verwachtingen, want een faire beoordeling van Groen vereist ook naar mijn oordeel zowel historisch vermogen als theologisch inzicht. Welke perspectieven gaan hier open?

Het werkstuk is overzichtelijk gecomponeerd, een groot praec. Na een uitvoerige Inleiding volgen twee delen, respectievelijk getiteld: 'Voor het behoud van de Staat' en 'Voor het behoud van de Kerk'. In het eerste deel vindt men dan de hoofdstukken twee tot en met vier: 'Groen en het liberalisme', gevolgd door 'Groen en Thorbecke', en 'Groen en Bismarck'. Het tweede beslaat eveneens drie hoofdstukken: 5. 'Groen en het liberalisme in de Kerk', 6. 'De Verklaring van 1848', en 7. 'Groen en Gunning'. Hoofdstuk 8 levert dan 'Conclusies en